

Pravne posledice naknadnog nastupanja posttraumatskog stresnog poremećaja

*Mojca Šivert
Vladimir Milošević*

Sažetak

Posttraumatski stresni poremećaj (PTSP) dovodi do oštećenja porodičnog, socijalnog i profesionalnog funkcionisanja. U pravnoj teoriji i praksi pojam PTSP je definisan kao duševni bol, odnosno pojava koja se javlja u unutrašnjem psihickom životu pojedinca. Pojašnjena je mogućnost pokretanja postupka, odnosno podnošenja tužbi za naknadu nematerijalne štete svim licima koja su pretrpela duševne bolove, strah ili fizičke bolove, u pravnom sistemu Državne zajednice Srbije i Crne Gore, ukoliko je PTSP nastupio u zakonom predviđenim rokovim za podnošenje tužbe. Iskustvo u terapijskom i forenzickom radu ukazuje na mogućnost naknadnog nastupanja PTSP, mnogo godina posle konfrontacije oštećenog sa traumatskim događajem. Obzirom na postojeću praksu, IAN Beograd je uputio inicijativu Vrhovnom sudu Srbije za zauzimanje pravnog stava kojim bi se produžio rok zastarelosti, odnosno kojim bi bilo omogućeno da se početak roka racuna od momenta dijagnostikovanja poremećaja, nezavisno od toga da li je nastupio u zakonom predviđenim rokovima. Postoji nužnost izmene zastarelih stavova u pogledu početka racunanja roka zastare kod obolelih od PTSP-a i potreba edukacije sudija na temu PTSP i drugih duševnih obolenja.

UVOD

Posttraumatski stresni poremećaj (PTSP) podrazumeva vrstu psihijatrijskog poremećaja koji se javlja kao posledica snažnog i upečatljivog stresnog događaja koji je na obolelog ostavio psihicke posledice.

Najčešći i najizraženiji simptomi PTSP-a su intenzivan strah, pad raspoloženja i vitalnih dinamizama, gubitak poverenja u druge ljude, pojava prisilnih secanja na traumatsko iskustvo (flash-back), nesanica ili uporne noćne more, anhedonija (nemogućnost doživljavanja zadovoljstva). Navedena simptomatologija se razvije uskoro nakon izlaganju stresnom događaju, što mogu biti razlicita katastroficna iskustva (gubitak bliske osobe, imovine, izloženost ratnim dejstvima, boravak u zatvoru, tortura, saobraćajne nesrece i sl.), a da prethodno ovi simptomi nisu postojali.

Intenzitet i trajanje poremećaja zavise od intenziteta stresora, dužine trajanja izloženosti stresoru i od prethodnih rehabilitacionih kapaciteta licnosti.

Priroda PTSP-a je takva da dovodi do znatnog umanjenja kvaliteta življenja, nemogućnosti obolelog da se adekvatno odmori, relaksira, uživa u susretu sa drugim ljudima, cest je gubitak seksualne želje, što rezultira socijalnom izolacijom i sve dubljim oštećenjem licnosti i razvijanjem nove i sve dublje simptomatologije. Na ovaj nacin dolazi do razvijanja trajnih i nepovratnih promena licnosti kao posledice izloženosti stresoru. Ovime dolazi do oštećenja porodicnog, socijalnog i profesionalnog funkcionisanja obolelog.

Pored samog dejstva stresora i njegovog intenziteta, za razvijanje klinicke slike PTSP-a od velikog je znacaja i dužina vremena u kojoj je oboleli bio izložen. Što stressor duže deluje, bez mogućnosti žrtve da mu se odupre (npr. tortura u zarobljeništvu), to ce i posledice biti teže i dublje, a mogućnost njihovog prevazilaženja manja.

U pravnoj teoriji i praksi ovaj pojam oznacava se kao psihicki, odnosno duševni bol i definiše se kao pojava koja se javlja u unutrašnjem psihickom životu pojedinca i o njemu se u prvom redu saznaje na osnovu ponašanja oštećenog i kroz njegovo kazivanje.

Doživljavanje duševnog bola je kod svake osobe razlicito. Oštećeni je žrtva, koja je bez svoje volje dovedena u stanje da trpi bolove, što remeti njegovu psihofizicku ravnotežu.

PRAVO NA NAKNADU ŠTETE

ZAKON O OBLIGACIONIM ODNOSIMA

Cl. 200 st.1

Za pretrpljene fizičke bolove, za pretrpljene duševne bolove zbog umanjene životne aktivnosti, naruženosti, povrede ugleda, casti, slobode ili prava licnosti, smrti bliskog lica kao i za strah sud ce, ako nade da okolnosti slucaja, a narocito jacina bolova i straha i njihovo trajanje to opravdava, dosuditi pravicnu novcanu naknadu, nezavisno od naknade materijalne štete kao i u njenom odsustvu.

Cl. 376

St. 1. Potraživanje naknade prouzrokovane štete zastareva za tri godine od kada je oštećenik doznao za štetu i lice koje je štetu učinilo.

St. 2. U svakom slučaju ovo potraživanje zastareva za pet godina od kada je šteta nastala.

Zakonom o obligacionim odnosima predviđena je mogućnost pokretanja postupka, odnosno podnošenja tužbi za naknadu nematerijalne štete svim licima koja su pretrpela duševne bolove, strah ili fizičke bolove. Tužbe se podnose protiv fizičkih ili pravnih lica ili organa, koja su svojim postupanjem prouzrokovala jedan od vidova nematerijalne štete. Cilj zakonodavca je bio da se licima koja su jedan od ovih vidova štete pretrpela (oštećenici) omogući da dosuđenim novcanim iznosom ublaže patnje koje su trpeli ili još uvek trpe

Ovim zakonom takode su predviđeni i rokovi u kojima oštećeni ima mogućnost da ovo pravo i ostvari. Potraživanje po osnovu naknade nematerijalne štete zastareva u roku od 3 godine od dana kada je oštećenik saznao za štetu i lice koje mu je štetu prouzrokovalo (subjektivni rok), a u svakom slučaju ovo pravo zastareva za 5 godina od kada je šteta nastala (objektivni rok).

Rok zastarelosti za potraživanje naknade nematerijalne štete pocinje teci od dana kada su pojedini vidovi nematerijalne štete dobili oblik konacnog stanja. Uspostavljanje konacnog stanja predstavlja završetak lecenja, odnosno dan završetka onih medicinskih radnji i zahvata kojima se lecenje fakticki smatra završenim.

Kod osoba sa PTSP-om, saznanje oštećenika da trpi štetu u vidu duševnih bolova, postaje pravno relevantno momentom utvrđivanja dijagnoze PTSP-a od strane lekara neuropsihijatra.

Ukoliko PTSP nastupi, manifestuje se i njegovo se postojanje potvrdi lekarskim nalazom u okviru zakonskih rokova, nema nikakvih smetnji da oštećeni ostvari pravo na naknadu nematerijalne štete.

Postupak ostvarivanja prava na naknadu štete prikazacemo kroz postupke koje IAN-ovi advokati vode pred Prvim opštinskim sudom u Beogradu.

SLUCAJ "PRINUDNO MOBILISANIH IZBEGLICA" ¹

U ovim postupcima radi se o izbeglim i prognanim licima sa prostora bivše SFRJ, koji su tokom rata koji se na tim prostorima vodio u periodu od 1991 – 1995 godine, strahujući za svoj i život svojih porodica pribežište potražili u Republici Srbiji.

Našavši se izvan zemlje svog državljanstva, u Republici Srbiji stekli su izbeglicki status, shodno međunarodnoj Konvenciji o statusu izbeglica iz 1951.² godine, Protokolu uz ovu konvenciju iz 1967. godine, kao i na osnovu važećeg Zakona o izbeglicama Republike Srbije.

Cl. 33 Konvencije izricito je propisano da "država u kojoj se izbeglica nade, ne sme da ga protera ili vrati silom tamo gde bi njegov život ili sloboda bili ugroženi zbog njegove rase, vere, državljanstva, pripadnostio nekoj socijalnoj grupi ili politickog mišljenja." Ovo nije bila prepreka organima Republike Srbije, tacnije organima Ministarstva unutrašnjih poslova Republike Srbije (MUP RS) da u periodu od juna do septembra 1995. godine liši slobode i sprovede preko državne granice oko 10000 izbeglih i prognanih lica³ na teritoriju Republike Hrvatske i Bosne i Hercegovine, dakle na terotoriju sa koje su prethodno izbegli

Po dolasku u SRJ izbegla i prognana lica smeštana su uglavnom u kolektivne centre širom Srbije. Pripadnici MUP-a Republike Srbije (policajci) su ih nezakonito lišavali slobode, bez sudskog naloga ili osnovane sumnje da su pocinili neko krivicno delo. Dolazeci u kolektivne centre policajci su zahtevali od svih vojno sposobnih muškaraca da podu sa njima pod izgovorom da moraju s njima da obave informativni razgovor ili da provere podatke, a sve uz pretnju da ce ukoliko to ne ucine upotrebiti silu. Potom su ih odvodili u lokalne stanice policije, i nakon par sati zadržavanja uz oružanu pratnju i pretece postupanje sprovodili preko državne granice. Jedni su prebacivani u mesto Erdut u Istocnoj Slavoniji, gde se nalazio kamp Srpske dobrovoljacke garde (u daljem tekstu:

¹ Podaci su dobijeni iz izjava samih tužilaca, kao i njihovih svedoka

² FNRJ je ovu konvenciju ratifikovala 01.07.1960. godine i time postala država ugovornica, koju Konvencija obavezuje

³ Nezvanicni podaci

Kamp) pod komandom Željka Ražnatovica Arkana, a drugi preko Bijeljine i Janje za Manjacu u Republiku Srpsku, takode u kamp Srpske dobrovoljacke garde.

U Kampu su bili izloženi malteretiranju i poniženjima. Metode "kažanjavanja" kojima su bili podvrgnuti za "prestupe" koje nisu pocinili, duboko su vredale ljudsko dostojanstvo. Terani su da trce u krug, noseći kamen težak i po 20 kilograma nazvan "Gospodin Disciplina", kojem su morali da se poklone pre nego što ga uzmu i da to isto ponove prilikom spuštanja. Zatvarani su i vezivani u psece kucice i terani da se oglašavaju lajuci poput psa. Goli do pasa vezivani su za jarbole od zastava i po više dana. Ovo nasilje primenjivalo se kao instrument prinude prema izbeglim i prognanim licima i imalo je za cilj ulivanje straha i slamanje njihove licnosti,

Boravak u Kampu je trajao par dana nakon cega su izbeglice protivno svojoj volji uključivane u ratne jedinice vojske Republike Srpske Krajine ili vojske Republike Srpske. Raspoređivani su na prve linije fronta i sve vreme bili su izloženi svim ratnim rizicima, a nemali broj je izgubio i život. Vecina njih je u sastavu ovih jedinica ostala do potpisivanja Dejtonskog sporazuma u decembru meseca 1995. godine. Neki od njih su u ratnim akcijama zarobljeni i u zatvorima u Sarajevu, Mostaru, Bihacu zadržani sve do zvanicne razmene ratnih vojnih zarobljenika, u nekim slucajevima je to bio i jun 1996. godine.

Od trenutka lišenja slobode od strane MUP-a Srbije, pa sve do povratka u Srbiju, trpeli su izuzetne bolove, i to pre svega duševne zbog povrede slobode i prava licnosti (nezakonitim lišenjem slobode), a ne mali broj njih i fizicke bolove i strah usled torture kojoj su bili izloženi. Sve ovo ostavilo je traga na njihovom zdravstvenom stanju.

Ovakvim postupanjem organa MUP-a Republike Srbije, izbeglim i prognanim licima povredena su osnovna ljudska prava i slobode, naneseni su im duševni bolovi, koji su direktna posledica nezakonitog lišenja slobode, upotrebe sile i brutalnih postupaka i prinudnog ucešca u ratu.

Republika Srbija ne samo da nije obezbedila nužnu zaštitu izbeglih/prognanih lica, u skladu sa Konvencijom i Zakonom o izbeglicama, na svojoj teritoriji, vec je preko svojih organa izložila ova lica upravo onim opasnostima od kojih su bežeci i stekli satus izbeglog/prognanog lica. Ovakvim postupanjima prekršene su i odredbe cl. 23 Ustava SRJ, cl. 25 Ustava Republike Srbije i cl. 1 Zakona o unutrašnjim poslovima Republike Srbije.

U postupku za naknadu štete sud je nesumnjivo utvrdio odgovornost Republike Srbije za nastanak štete koja se ogleda u pretrpljnom strahu za sopstveni život i telesni integritet, kao i duševne patnje zbog povrede casti, slobode i prava licnosti, te je obavezana da tužiocima (izbegla/prognana lica koja su podnela tužbu) nakdoknadi novcani iznos⁴ radi pretrpljenih duševnih bolova zbog povrede slobode i prava licnosti, pretrpljenog straha i pretrpljenih fizickih bolova.

Imajuci u vidu vremenski aspekt nastupanja PTSP-a, kao i pravna pravila o postupku i nacinu utvrđivanja postojanja ove vrste nematerijalne štete, a kao što smo videli

⁴ U zavisnosti od konkretnog slucaja iznosi se krecu od 150.000,00 do 250.000,00 dinara – sudska praksa

u navedenom slučaju stvar je jednostavna i oštećenik može u parničnom postupku nesmetano i bez većih materijalno i procesno pravnih poteškoća uspeti u sporu i ostvariti naknadu za ovaj vid štete.

PRAVO NA NAKNADU ŠTETE U SLUCAJU NAKNADNOG NASTUPANJA PTSP

Iskustvo u terapijskom i forenzičkom radu sa žrtvama PTSP-a ukazuje da se kod velikog broja obolelih poremećaj javlja u početku neprepoznat od strane samog obolelog pri čemu žrtva nema svest da se razvijaju brojne i dugoročne psihicke tegobe, odnosno ne uspeva sama da svoje tegobe razume kao psihicki problem već se sa njima miri kao sa neminovnošću koja prati rat, izbeglištvo, gubitke. Do ovoga dolazi usled niskog obrazovanja ličnosti, niskih sposobnosti za prepoznavanje sopstvenih psihickih stanja. Ovo dovodi do razvijanja duboke psihicke problematike i sveobuhvatnijeg oštećenja psihosocijalnog, porodičnog i profesionalnog funkcionisanja.

Kod obolelih od PTSP-a česta je pojava da nova stresna događanja koja nalikuju originalnom stresnom događaju (npr. iskustvo NATO intervencije 1999. godine ili informacije o ratnim dejstvima na drugom mestu, kod izbeglica koji se već ranije proživeli ratna stradanja ili zarobljeništvo), dovode do reaktiviranja simptomatologije sa novim intenzitetom i sve dubljeg oštećenja ličnosti i daljeg umanjenja mogućnosti rehabilitacije. Imajući u vidu sklonost ka razvijanju hroničnog poremećaja sa trajnim promenama ličnosti i rekurentni tok bolesti stav o zastarevanju postaje anahron i neadekvatno odgovara potrebama oštećenih.

Obzirom na mogućnost naknadnog nastupanja PTSP, mnogo godina posle konfrontacije oštećenog sa traumatskim događajem, pred nas se postavlja jedno vrlo delikatno pitanje. Kakve su pravne mogućnosti za ostvarivanje prava na naknadu nematerijalne štete za psihicki, bol i strah, ukoliko ovaj poremećaj nastupi, odnosno njegovo postojanje se utvrdi lekarskim nalazom po proteku zakonom predviđenih rokova? Naknadno nastupanje PTSP-a, kao osnov za naknadu nematerijalne štete, u aktuelnoj sudskoj praksi uzima u obzir, samo, u slučaju da njegova klinička slika nastupi u rokovima određenim Zakonom o obligacionim odnosima, a psihijatrijsko lečenje istog je u toku ili je skorije okončano.

Kao što smo već istakli potraživanje naknade nematerijalne štete zastareva u roku od 3 odnosno 5 godina. Tumaceći autentično zakonsku odredbu sva lica kojim je PTSP lekarski konstatovan po proteku ovih rokova ne bi imala pravo na naknadu štete. U sudskoj praksi u tim slučajevima tužena strana istice prigovor zastarelosti, i pored insistiranja oštećenika da se psihijatrijskim veštacenjem utvrdi da je poremećaj nastupio naknadno, te da ni lečenje nije moglo biti započeto u Zakonom predviđenim rokovima, sudovi ovaj predlog odbijaju i tužbe odbacuju kao zastarele. Ovakvo postupanje suda verovatno prozilizali iz činjenice da sam sud nema stručna znanja iz psihijatrije, sudska praksa je dosta stara a dokazivanje PTSP pred sudom je nova praksa. Naime, ovo slučajevi su se u većem broju kod nas i javili nakon rata 1991-1995 i NATO intervencije 1999. godine.

Ovakvim postupanjem sudova lica obolela od PTSP-a, a u našem slučaju radi se o prinudno mobilisanim licima, koja tužbe nisu podnele u zakonskom roku od 5 godina gube pravo da sudskim putem traže naknadu štete. To je bio razlog da IAN uputi inicijativu Vrhovnom sudu Srbije za zauzimanje pravnog stava kojim bi se produžio rok zastarelosti, odnosno kojim bi bilo omogućeno da se početak roka računa od momenta dijagnostikovanja poremećaja, nezavisno od toga da li je nastupio u zakonom predviđenim rokovima..

Promenom stava omogućilo bi se svim izbeglicama koje do sada nisu podnele tužbe, da ih podnesu sada i da na taj način dobiju barem delimičnu satisfakciju za sve ono što su preživeli. Materijalna satisfakcija kod ove populacije ima i svoj terapijski značaj kao društveno priznanje i prepoznavanje za stradanje i žrtve koju su podneli, umanjuje osećaj socijalne izolovanosti koja je česta kod žrtava torture, i predstavlja korak u rehabilitaciji obolelog.

PREPORUKA

Vrhovni sud Srbije bi u što kraćem vremenskom periodu trebao zauzeti, odnosno izmeniti zastarele, stavove u pogledu početka računanja roka zastare kod obolelih od PTSP-a. Obzirom da sud nema stručna znanja o ovom poremećaju trebalo bi organizovati seminare kojim bi se izvršila edukacija sudija na temu PTSP i drugih duševnih obolenja i time omogućilo zauzimanje novih stavova u pogledu lica koja potražuju naknadu štete, a boluju od nekog duševnog obolenja